

בבית המשפט העליון

רע"א 8791/00

בפני : כבוד הנשיא (בדימ') א' ברק
כבוד המשנה לנשיאה א' ריבלין
כבוד השופטת מ' נאור

המערערת : אניטה שלם

נ ג ד

המשיבים : 1. טווינקו בע"מ
2. טווינקו סחר בע"מ
3. מנשה שלם

רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי
בתל-אביב-יפו מיום 31.10.2000 בתיק עמ' 1017/00
שניתן על ידי כבוד השופט ח' פורת

תאריך הישיבה : ח' בטבת התשס"ב (23.12.2001)

בשם המערערת : עו"ד ערן פלס ; עו"ד יהונתן שמש

בשם המשיבות 1 ו-2 : עו"ד דן מאיר שלוש

פסק-דין

הנשיא (בדימ') א' ברק:

לאה וראובן הם בני זוג נשואים. ראובן מנהל עסק. במסגרת עסקו משך ראובן מספר שיקים. הם חוללו על ידו. נושיו פתחו בהליכי הוצאה לפועל נגדו. במסגרתם הוטל עיקול על דירת המגורים של בני הזוג, הרשומה על שמו של ראובן. הלכת השיתוף חלה על כלל נכסיהם של ראובן ולא. מכוחה נתונות ללאה מחצית הזכויות בדירת המגורים. האם חבה לאה גם במחצית מחובו של ראובן ישירות כלפי הנושים ?

1. המערערת ובעלה (להלן - המשיב 3) נישאו בשנת 1970. לבני הזוג דירת מגורים, אותה רכשו בשנת 1990 (להלן - הדירה). הדירה רשומה על שם המשיב 3 בלבד. המשיב 3 עבד כסוכן להפצת מוצרים המיובאים על ידי המשיבות 1 ו-2 (להלן - המשיבים). במסגרת עסקיו, משך המשיב 3 לפקודת המשיבים שיקים אשר חוללו על ידו בחוסר פרעון. שיקים אלו הוגשו לביצוע בהוצאה לפועל בשנת 1994. במסגרת הליכי ההוצאה לפועל נרשם (ביום 27.4.1995) עיקול בפנקס רישום המקרקעין על זכויותיו של המשיב 3 בדירה בגין חוב המסתכם כיום בלמעלה מ-900,000 ש"ח. המערערת לא הייתה צד להליכים שהתקיימו בפני ההוצאה לפועל.

2. על רקע הליכי ההוצאה לפועל למכירת הדירה הגישה המערערת (ביום 27.7.1996) תובענה בדרך של המרצת פתיחה, להצהרה כי היא בעלת מחצית הזכויות בדירה מכוח הלכת השיתוף (תמ"ש 19570/97). המשיבים התגוננו והגישו תביעה שכנגד, שהופנתה כנגד שני בני הזוג. הם טענו, כי במידה וזכאית המערערת לסעד המבוקש על ידה, הרי מכוח הלכת השיתוף היא חייבת גם בחובות הבעל. לפיכך, זכאים הם לממש את זכויות המערערת בדירת המגורים מכוח העיקול שנרשם על הדירה או מכוח חזקת השיתוף בחובות. על פי החלטת בית משפט השלום הועבר ההליך לבית המשפט לענייני משפחה. בראשית הדיון (ביום 3.12.1998) הוסכם, כי יוצהר על זכות האישה להירשם כבעלת מחצית מן הזכויות בדירה מכוח הלכת השיתוף וכי הדיון המשפטי יצטמצם לשאלה האם קיימת חזקת השיתוף בכל הנוגע לחובותיו של הבעל והאם ניתן להיפרע מתוך חלקה של המערערת בדירה.

ב. פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה

3. בפסק דינו (מיום 5.12.1999) קבע בית המשפט לענייני משפחה (כבוד השופטת צ' צפת) כי התיק שלפניו, אשר משטר איזון המשאבים הקבוע בחוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג-1973 (להלן: חוק יחסי ממון) אינו חל עליו, דורש הכרעה בשלוש שאלות. הראשונה, היקף השיתוף בזכויות בנכסים. בהשיבו על שאלה זו קבע בית המשפט, כי יש להחיל על המשטר הרכושי של בני הזוג את הלכת השיתוף הכללית, המבוססת על איחוד מלא של משאביהם ואשר חלה על כל מה שיש ושייך להם. נדחה ניסיונה של המערערת לצמצם את הלכת השיתוף לדירת המגורים בלבד. נפסק כי מתקיימים כל היסודות הנדרשים לצורך החלת חזקת שיתוף כללי ומלא בנכסים, ללא כל הבדל בין דירתה מגורים לרכוש עסקי. השאלה השנייה שנדונה היא

האם חל שיתוף בחובות ומהו היקפו. נפסק, כי כפועל יוצא מהחזקה בדבר שותפות כללית בנכסים, קיימת גם חזקה בדבר שותפות מקבילה בחובות שנעשו בדרך הרגילה בתקופת השותפות, למעט חריגים שונים כדוגמת הוצאה שהוצאה בהפרת נאמנות. בית המשפט הוסיף, כי כאשר חיי הנישואין תקינים, ניתן לראות בכל הוצאה שעשה בן זוג, בניהול נכסי המשפחה או לצרכי הבית והמשפחה, הוצאה משותפת. נטל ההוכחה מוטל על הטוען להוצאת החוב ממסגרת החובות המשותפים. במקרה שלפניו, החובות נעשו במהלך העסקים הרגיל של המשיב 3, בעסק שהיה מקור פרנסת המשפחה כולה. המערערת לא עמדה בנטל להוכיח הוצאת החוב העסקי מכלל החובות המשותפים. השאלה השלישית בה הכריע בית המשפט הייתה זכויות צד ג' להיפרע מנכסים משותפים. נפסק, כי אין בהחלת חזקת השיתוף כדי למנוע מהנושים לגבות את החוב על-ידי מימוש הנכס שעליו הטילו עיקול. זכותם נובעת משני מקורות. האחד – שיתוף המערערת בחובות; השני – העיקול שהוטל על הנכס ונרשם בלשכת רישום המקרקעין. בית המשפט קבע כי השיתוף בחובות חל גם ביחסים "החיצוניים" שבין בני הזוג השותפים לבין צד שלישי. לדעתו ניתן לגבות משני בני זוג, עליהם חל משטר של שיתוף, חוב שנוצר על ידי אחד מהם בלבד כלפי צד שלישי. מכאן מסקנתו של בית המשפט כי הנושים זכאים להיפרע מחלקה של המערערת בדירה. לבסוף, נדחו טענות דיוניות של המערערת, שכוונו כנגד אי שיתופה בהליך על פיו נרשם העיקול על דירת המגורים. בית המשפט קבע, כי ההליך לא נפתח כתביעה רגילה אלא החל בהליכי הוצאה לפועל לגביית שיקים שנחתמו וחוללו על ידי הבעל בלבד. לא היה מקום באותו שלב לפתוח בהליך כנגד האישה. כמו כן, הייתה רשאית המערערת להעלות במסגרת התביעה שכנגד כל טענת הגנה ראויה כנגד החוב והעיקול.

ג. פסק דינו של בית המשפט המחוזי

4. על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה הגישה המערערת ערעור לבית המשפט המחוזי בתל-אביב-יפו. בפסק דינו (מיום 31.10.2000) דחה בית המשפט (כבוד סגן הנשיא ח' פורת) את הערעור. בית המשפט סמך ידיו על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה ועל הנימוקים המובאים בו. נקבע, כי אין עוד ספק שהלכת השיתוף יכולה לחול גם לגבי נכסים עסקיים וגם לגבי חובות. עם זאת, לגבי החובות ניתן להוכיח כי החוב המסוים שבו מדובר לא נוצר בעסק המשותף אלא הוא חוב בעל אופי אישי מובהק. נטל ההוכחה לכך רובץ על כתפי הטוען לאי שותפותו בחוב. במקרה שלפניו נפסק כי החוב כלפי המשיבים נובע במישרין מן העסק והוא אינו חוב אישי-פרטי-חיצוני של המשיב 3. בית המשפט הוסיף, כי חוב שבו שותפה בת הזוג מכוח הלכת השיתוף ניתן לגבייה לא רק מן הרכוש ממנו נוצר החוב, אלא גם מרכוש

אחר השייך למסת הנכסים המשותפים. לעניין זה, לא ראה בית המשפט הבדל אם הרכוש האחר הוא דירה או רכוש מסחרי אחר. לפיכך, כשם שחלקו של המשיב 3 בדירה לא חסין בפני נושיו לגבי חובות מסחריים, כך גם חלקה של המערערת. בית המשפט הבחין בין מצב בו זכות בת הזוג בדירה נובעת מהלכת השיתוף, לבין מצב בו היא רשומה כבעלת מחצית הזכויות בדירה בספרי האחווה. ייתכן שבמקרה האחרון, לא ניתן לחייבה בחוב מבלי לשתפה בהליך שבו גובש החוב, אך אין זה המקרה הנדון. בית המשפט הוסיף, כי אף שהמערערת לא הייתה צד להליכים המשפטיים שבהם נפסק חובו של המשיב 3, ניתנה לה מלוא האפשרות לכפור באותו חוב בהליך שהתנהל. בית המשפט דחה את טענת המערערת לפיה השיתוף בנכס אינו נובע מהנישואין אלא מהשקעתה במימון רכישת הנכס. נקבע כי אין לכך חשיבות במסגרת משטר השיתוף בנכסים.

ד. הטענות בערעור

5. על פסק דינו של בית המשפט המחוזי הוגשה לבית משפט זה בקשת רשות ערעור. הוחלט (ביום 23.12.2001) ליתן רשות ערעור ולדון בה כאילו הוגש ערעור על פי הרשות שניתנה. המערערת טוענת כי היא אינה שותפה בחובו של המשיב מס' 3 (הבעל) למשיבים (הנושים). לדבריה, אין מקום לקבוע הלכת שיתוף כללית בחובות. אף אם תיקבע הלכת שיתוף כללית בחובות, ייתכן שחוב ספציפי אינו נכלל בשיתוף. כך הוא המצב בענייננו. אין מקום לקביעת בית המשפט לענייני משפחה לפיה מדובר בחוב עסקי רגיל, שכן היא טענה לאורך כל ההליכים כי המדובר בעסקה פרטית של בעלה. עמדת המערערת היא, אם כן, שהיא איננה צד לחוב של בעלה. לנוכח זאת, עמדתה היא כי זכותה בדירה, הנובעת מהלכת השיתוף בנכסים, עדיפה על זכות העיקול של הנושים המאוחרת לה בזמן. המערערת מעלה גם טענות דיוניות כנגד אי צרופה כצד להליכי ההוצאה לפועל כנגד הבעל. טענתה היא שבכך נפגעה זכות הטיעון שלה. זאת שכן לא ניתנה לה הזדמנות להוכיח כי מדובר בעסקה חריגה, אשר לא נוצרה במהלך עסקי הרגיל של המשיב 3, ובשל כך אינה שותפה בחוב שנוצר בגינה.

6. המשיבים סומכים ידיהם על פסיקת בית המשפט לענייני משפחה ובית המשפט המחוזי. לטענתם, טענת המערערת כי לא הוכח שהחוב נוצר במהלך עסקי הרגיל של המשיב 3, מועלית על ידה בפעם הראשונה בהליך זה. היא עומדת בסתירה לטענות שהועלו על ידה עד כה. אין מחלוקת, כי החוב נובע במישרין מעסקו של הבעל אשר שימש לפרנסת המשפחה. כמו כן, הלכת השיתוף בחובות קורלטיבית להלכת השיתוף בזכויות, והמערערת לא עמדה בנטל להוכיח כי החוב הנדון איננו משותף. ביחס לאי

צירופה של המערערת להליך שמכוחו הוטל העיקול, טוענים המשיבים כי ניתנה למערערת מלוא האפשרות לכפור בחוב והיא לא עשתה כן. המשיבים מציינים, כי טיעוני המערערת בדבר חוסר תום לבם מועלים אף הם לראשונה. יתר על כן, השאלה שבמחלוקת אינה האם זכותה של המערערת מכוח הלכת השיתוף גוברת על זכות של המשיבים אשר הטילו עיקול. זאת שכן גדר המחלוקת בתיק זה, על פי הסכמת הצדדים שקיבלה תוקף של החלטה, הייתה האם מול זכותה של המערערת בדירה עומדת גם חובתה מכוח הלכת השיתוף והאם ניתן לקזז ביניהן. בשל כך לא העלו המשיבים בבית המשפט למשפחה טענות המעידות על תום ליבם.

ה. הלכת השיתוף בין בני זוג

7. הלכת השיתוף שפותחה במשפט הישראלי משמיעה שיתוף בין בני הזוג בזכויות ובחובות שבידיהם. השאלה המרכזית הניצבת לפנינו הינה האם הלכת השיתוף בין בני זוג מטילה על בן זוג אחד אחריות כלפי צדדים שלישיים בגין חוב של בן הזוג האחר. המענה לשאלה זו מצוי במסגרת דיני השיתוף בין בני זוג, כפי שאלה עוצבו במשפט הישראלי. הלכת השיתוף בישראל היא פרי ההלכה הפסוקה. היא ביטוי מובהק ל"משפט מקובל" נוסח ישראל (ראו, בג"ץ 1000/92 בבלי נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מח(2) 221; להלן – פרשת בבלי). הלכת השיתוף יוצרת מערכת דינים מיוחדת של יחסים רכושיים בין בני הזוג. תכניה יונקים מתחומים משפטיים שונים ומגוונים. היא פרי יצירה של בית המשפט, תוך הכלאה של דיני המשפחה בדינים האזרחיים הקיימים ויצירת דינים חדשים. הלכת השיתוף לוקחת בחשבון את העקרונות המיוחדים המונחים ביסודם של דיני המשפחה ואת היסודות המיוחדים את מערכת היחסים שבין בני זוג. היא יוצרת הסדר כולל, ייחודי, שבעניינים מסוימים זהה ליחסים הרכושיים שבין זרים ובעניינים אחרים שונה מהם בשל אופיו המשפחתי. מטבע הדברים, השתלבותו של הסדר זה במסגרת דיני הקניין והדינים האזרחיים הכלליים מעוררת קשיים. קשיים אלה ניכרים במיוחד לעניין השפעתה של הלכת השיתוף על צדדים שלישיים (ראו, ע"א 1915/91 יעקובי נ' יעקובי, מט(3) 529 (להלן – פרשת יעקובי); ע"א 3002/93 בן-צבי נ' סיטין, פ"ד מט(3) 5, 16 (להלן – פרשת סיטין)). קשיים אלה טבעיים הם. קיומה של הלכה שיפוטית היוצרת הסדר ייחודי גורר חיכוך טבעי. עם חלק מן הקשיים עלינו להתמודד במסגרת ערעור זה. הפעלתה של הלכת השיתוף מצויה בצומת הדרכים שבין המשפט הפרטי לבין דיני המשפחה. בהפעלתה של הלכת השיתוף יש לתת את הדעת, לבד מתכליות כלליות של המשפט הפרטי, גם לתכליות מיוחדות מתחום דיני המשפחה. נעמוד עליהן בקצרה.

8. הלכת השיתוף היא מכשיר משפטי שנועד להגשים מטרה חברתית. הוא ניזון מתפיסה חברתית של מוסד הנישואין, כקשר חופשי בין שני יחידים, המושתת על שוויון, שיתוף פעולה, ותמיכה הדדית. הוא מכוון להביא לצדק חברתי. הלכת השיתוף נועדה לקדם כמה תכליות חברתיות חשובות. התכלית האחת היא הכרה בחיי הנישואין כחיי שיתוף. חיי הנישואין מושתתים על יחסים מתמשכים של אהבה ונאמנות, אמן הדדי, שיתוף פעולה ותמיכה הדדית. הנישואין אינם רק שותפות במישור האישי, אלא גם שותפות כלכלית של כישורים יחסיים ותרומה יחסית, השייכים לשני בני הזוג. הלכת השיתוף נותנת אפקט מלא לעובדת השיתוף גם ביחסים הרכושיים של בני הזוג. היא מאפשרת הנאה משותפת מיתרונות החיים ביחד, כמו גם נשיאה משותפת בקשייהם. "השיתוף תובע מבני הזוג לחלוק עלויות וזכויות תוך הימנעות מחישוב דקדקני המבוסס על תביעת זכויות אישיות זה כלפי זה" (ח' דגן וק' פרנץ "נכסי הנישואים" ספר מנשה שאוה: מחקרים במשפט לזכרו (בעריכת א' ברק וד' פרידמן) (2006), 249, 256. להלן - דגן ופרנץ; ש' ליפשיץ, "על נכסי עבר, על נכסי עתיד ועל הפילוסופיה של חזקת השיתוף", משפטים לד(3) (תשס"ה) 627, 720-702). כדברי הנשיא מ' שמגר:

"חזקת השיתוף היא ביטוי לאורח החיים הבין-אישי הנוצר לפי תפיסותינו ביחסים בין בני זוג המקיימים משק בית משותף ומשלבים מאמציהם לכדי מערכת מאוחדת. ... ברבות השנים, נעלמים תחומי הפרדה, והנכסים - יהא מקורם אשר יהא - הופכים 'לבשר אחד' (ע"א 806/93 הדרי נ' הדרי, פ"ד מח(3) 685, 695-694; להלן - פרשת הדרי).

9. התכלית השניה היא קידום השוויון בין בני הזוג. המשטר המשפטי של שיתוף וחלוקת הרכוש שווה בשווה בין בני הזוג בתום הנישואין מבסס ומגשים שוויון בין שני בני הזוג. הלכת השיתוף ניזונה מהתפיסה כי בני הזוג תורמים באופן שווה לרווחת המשפחה (ראו, פרשת בבלי, 229). היא משקפת את ההכרה בכך ששני בני הזוג תורמים, כל אחד בדרכו, לקיומם, שימורם, שגשוגם ופיתוחם של חיי הנישואין המשותפים. זאת, גם אם רק אחד מבני הזוג עובד ומשתכר מחוץ לבית, ואילו בן הזוג האחר מטפח את חיי המשפחה פנימה. הלכת השיתוף מייחסת ערך שווה לתפקידים השונים אותם מבצעים בני הזוג. היא מבטאת הכרה בתרומתה הכלכלית של עקרת הבית לרווחת המשפחה ולצבירת רכושה, הוזה לתרומתו הכלכלית של הבעל באמצעות

עבודתו (ראו, ע"א 300/64 ברגר נ' מנהל מס עזבון, פ"ד יט(2) 240, 246 (להלן - פרשת ברגר); ע"א 630/79 ליברמן נ' ליברמן, פ"ד לה (4) 359, 365).

10. שלישית, הלכת השיתוף מבקשת לשמר את האוטונומיה והזהות העצמאית של כל אחד מבני הזוג. מוסד הנישואין נתפס כקשר חופשי בין שני יחידים, תוך שמירת זהותם הנפרדת ופיתוח אישיותם העצמאית. הנישואין מבטאים שיתוף פעולה ושיתוף של אינטרסים, תוך שימור האוטונומיה של כל אחד מבני הזוג. הלכת השיתוף לא באה לבטל את זהותם העצמית של בני הזוג במסגרת חיי הנישואין. היא לא מבקשת להפוך את הזוגיות למעין אישיות משפטיות, המגלמת את מכלול זכויותיהם והתחייבויותיהם של בני הזוג ביחד. אמנם, חיי הנישואין הינם חיי שיתוף. אך הם חיי שיתוף של שני פרטים. אישיותם הנבדלת של בני הזוג אינה מתבטלת מפני מוסד הנישואין, והיא אינה נבלעת בו. לפיכך, גם במסגרת הלכת השיתוף מוכרים תחומי פעילות נפרדים בהם משמרים ומממשים בני הזוג את רצונם העצמאי ואת האוטונומיה האישית שלהם (ראו דגן ופרנק, 294-295). על כן, הלכת השיתוף אינה שוללת את חופש ההתנאה של בני הזוג בשאלת המשטר הרכושי אשר יחול עליהם. אכן "הכרה בריבונותם של בני הזוג להתנות תנאים בעניין ההסדר הרכושי ביניהם עולה בקנה אחד עם הגישה הרואה בנישואין קשר חופשי בין שני יחידים, המותר בידם את הברירה לשמור על זהותם הנפרדת" (השופט א' ריבלין בע"א 4374/98 עצמון נ' עו"ד רפ, פ"ד נז(3) 433, 444 (להלן - פרשת עצמון)).

11. לבסוף, מרכז הכובד של הלכת השיתוף הוא לעת פירוק הקשר הזוגי. הלכת השיתוף מבקשת להעניק ביטחון כלכלי לבני הזוג לאחר פירוק הקשר, ולאפשר לו לעמוד ברשות עצמו (ראו, א' רוזן צבי, יחסי מומון בין בני זוג 21 (תשמ"ב; להלן - רוזן-צבי); א' רייכמן, "התוצאות הקנייניות של הלכת שיתוף נכסים בין בני זוג לאחר תחילת חוק המקרקעין, תשכ"ט-1969", עיוני משפטו (1978) 289, 319 (להלן - רייכמן)). אמנם, להלכת השיתוף השלכות גם במהלך חיי הנישואין. הבטחת הזכויות הממוניות של בני הזוג מפחיתה מתחים בחיי המשפחה סביב נושאים אלה. הלכת השיתוף מקנה תחושת בטחון כלכלי, התורמת לחיזוק קשר הנישואין. עם זאת, הלכת השיתוף לא נועדה להפעלה על בסיס יומיומי, כל עוד הנישואין מתפקדים ומתקיים אמון ושיתוף פעולה בין בני הזוג. התחשבות בענייני רכוש במהלך נישואים מתפקדים נתפסת ברגיל כלא ראויה. לא כל שכן, אין מקום לפירוק השיתוף כל עוד נמשך קשר הזוגיות (השוו, ג' טדסקי, מסות נוספות במשפט, 135-136 (תשנ"ב-1992)). הלכת השיתוף נועדה להבטיח את בן הזוג מפני אופורטוניזם של בן הזוג הנוטש. היא נועדה לפצות על הפגיעות כתוצאה מסיום מערכת יחסים ארוכה של אמון ושיתוף פעולה. בכך

היא משמרת את החירות של כל אחד מבני הזוג לצאת מקשר נישואין כושל, ובכלל זה בן הזוג התלוי כלכלית בבן זוגו. השאיפה להגשמת התכליות השונות, המחייבות איזון פנימי עדן, הביאה ליצירתו של משטר רכושי מורכב בין בני זוג, המתבטא בהלכת השיתוף. נעמוד על עיקריו.

ז. השיתוף בזכויות והיקפו

12. על-פי הלכת השיתוף בזכויות, חזקה על בני-זוג, המנהלים אורח חיים תקין ומאמץ משותף, כי הרכוש שנצבר מצוי בבעלותם המשותפת (ראו, בין היתר, פרשת ברגר, 246-245; ע"א 253/65 בריקר נ' בריקר, פ"ד כ(1) 589, 597 (להלן - פרשת בריקר); ע"א 135/58 בראלי נ' מנהל מס עזבון, פ"ד כג(1) 393, 395-396; ע"א 595/69 אפטה נ' אפטה, פ"ד כה(1) 561, 566 (להלן - פרשת אפטה); ע"א 3563/92 עזבון גיטלר נ' גיטלר, פ"ד מח(5) 489, 494-495 (להלן - פרשת גיטלר)). זאת, אף אם הנכסים רשומים על שם בן הזוג האחד, או נמצאים בחזקתו הבלעדית. החזקה בדבר השיתוף בזכויות נלמדת מאופיים של חיי הנישואין. יחד עם זאת, חזקה זו, המבוססת על הסכמתם המפורשת או המשתמעת של בני הזוג, ניתנת לסתירה. כדי לסתור את החזקה ולהוציא נכסים מסוימים מתחולתה של חזקת השיתוף, נדרשות ראיות כבדות משקל. הנטל הוא על הטוען לאי התקיימותה (ראו פרשת יעקובי, 579; רע"א 964/92 אורון נ' אורון, פ"ד מז(3) 758, 763; רוזן-צבי, 224-233).

13. הלכת השיתוף בזכויות הוחלה על כל הנכסים של בני זוג. כך, אין היא מוגבלת לנכסים "משפחתיים" בלבד (כגון דירת המגורים, רהיטים, מטלטלי משק הבית והמכוננית המשפחתית). היא חלה גם ביחס לזכויות סוציאליות כפיצויי פיטורין, זכויות פנסיה, חיסכון בביטוח מנהלים וכיוצא בזה (ע"א 841/87 רוזן נ' רוזן, פ"ד מה(3) 793). היא כוללת גם נכסים עסקיים (ראו פרשת בריקר; ע"א 122/83 בסיליאן נ' בסיליאן, פ"ד מ(1) 287, 294 ו-297 (להלן - פרשת בסיליאן); ע"א 370/87 עיזבון המנוחה מדג'ר נ' עיזבון המנוח מדג'ר, פ"ד מד(1) 99, 101; ע"א 2280/91 אבולוף נ' אבולוף, פ"ד מז(5) 596, 600-601 (להלן - פרשת אבולוף); פרשת בבלי, בעמ' 228-229). השיתוף בנכסים העסקיים חל גם כאשר הבעל אינו משתף את אשתו בעסקיו ואף אינו מגלה לה אודותם (ראו: פרשת בסיליאן, בעמ' 298; פרשת גיטלר, בעמ' 495-496; ע"א 724/83 בר נתן נ' בר נתן, פ"ד לט(3) 551). יש שנכללים בה גם נכסים שלפני הנישואין או נכסים שניתנו במתנה או בירושה לאחד מבני הזוג לאחר הנישואין (ראו ע"א 4151/99 בריל נ' בריל, פ"ד נה(4) 709, 715-717; ע"א 1880/95 דרהם נ' דרהם, פ"ד נ(4) 865, 877; פרשת הדרי, 704; פרשת יעקובי, בעמ' 579; ע"א 633/71 מסטוף נ' עזבון המנוח מסטוף,

פ"ד כו(2) 569, 571 (להלן: פרשת מסטוף); פרשת אבולוף, בעמ' 602-603). הלכת השיתוף עשויה להיות כללית, מוגבלת או מצומצמת. היא כללית כאשר היא חלה על כלל הנכסים. היא מוגבלת כאשר היא חלה על סוג מסוים של נכסים, כגון נכסים שנרכשו במהלך הנישואין, ומוציאה נכסים מלפני הנישואין. היא מצומצמת כאשר היא חלה רק על נכס פלוני או נכסים מסוימים, כגון בית המשפחה (י' ויסמן, דיני קניין – בעלות ושיתוף 197 (תשנ"ז-1997; להלן – ויסמן)).

ח. השיתוף בחובות והיקפו

14. לצד הלכת השיתוף בזכויות מתקיימת גם הלכת שיתוף בחובות. לעניין חובות שכבר מומשו, אלה קובעים את מהותם של "הנכסים" שעליהם חלה הלכת השיתוף וממילא יש בהם שיתוף של בני הזוג. אך מה דין חובות שטרם נפרעו? בית משפט זה הכיר בקיומה של חזקה בדבר אחריות משותפת בין הצדדים לחובות שנוצרו מהרכוש המשותף, בין מנכסים "אישיים" ובין מנכסים "עסקיים", שנעשו בדרך הרגילה על ידי אחד מבני הזוג בתקופת קיומם של החיים המשותפים. יפים לעניין דבריו של השופט צ' ברנזון:

"נראה לי כי הצדק דורש והדעה נותנת שבן-זוג אחד אינו יכול ואינו צריך להיות רק הנהנה מהשותפות עם בן-הזוג השני בנכסי המשפחה, בלי לשאת גם בעול החובות שנעשו בייצור או ברכישת הנכסים או בהוצאות השוטפות של המשפחה" (ע"א 446/69 לוי נ' גולדברג, פ"ד כד(1) 813, 820; להלן - פרשת לוי).

עמד על כך גם השופט א' גולדברג:

"ניתן לטעון, כי כל אימת שנהנה אחד מבני הזוג ממעשה ידיו של בן-זוגו, מדוע יהא שותף לרווחים בלבד, ואילו בהפסדים ובהוצאות יישא בן הזוג האחר לבדו? אם מתחלק בן הזוג האחד עם בן הזוג השני במה שזה הרוויח מעסקיו, כיוון שתרם "למאמץ המשותף" במישור המשפחתי, מדוע לא יתחלק עמו גם בהתחייבויות בהן התחייב השני למען אותו "מאמץ משותף"? (ע"א 1967/90 גיברשטיין נ' גיברשטיין, פ"ד מו(5) 661, 665; להלן - פרשת גיברשטיין).

את עיקרי ההלכה מביא הנשיא מ' שמגר:

"חזקת השיתוף בחובות משלימה את חזקת השיתוף בנכסים. בן הזוג הנהנה מפירות השותפות עם בן זוגו, חייב לשאת בעול החובות שנוצרו במהלך החיים המשותפים. שתי החזקות הללו משקפות את תמציתו של משק הבית המשותף - ההנאה מרווחי השותפות בצד הנשיאה המשותפת בהוצאות ובהפסדים" (פרשת טיטין, בעמ' 16).

15. הנה כי כן, חזקת השיתוף בחובות הינה חזקה מקבילה ומשלימה לחזקת השיתוף בזכויות (ראו עוד בין היתר: פרשת מסטוף, בעמ' 571; ע"א 677/71 דוד נ' דוד, פ"ד כו(2) 457, 460-461 ו-463-464 (להלן - פרשת דוד); ע"א 6557/95 אבנרי נ' אבנרי, פ"ד נא(3) 541, 544-545; ע"א 7442/97 עמית נ' עמית, פ"ד נד(4) 625, 629; ב' שרשבסקי דיני משפחה 161 (מהדורה רביעית מורחבת, 1993); מ' שאוה הדין האישי בישראל 195 (מהדורה רביעית מורחבת, 2001); ש' לויין וא' גרוניס פשיטת רגל 293 (מהדורה שניה, תשס"א-2000)). השיתוף בחובות משלים את השיתוף בזכויות ומשקף את התפיסה לפיה השיתוף המשפחתי מתקיים לא רק בשעת רווחה כי אם גם בשעת מחסור; בני הזוג שותפים הם לא רק לרווחים ולזכויות, כי אם גם להפסדים ולחובות. כך עולה מכוונתם המשוערת של בני זוג, כפי שהיא עולה מחייהם המשותפים ומעמלם המשותף לקיומו ולקידומו של התא המשפחתי. כך גם מתבקש משיקולי צדק. אכן, כפי שמטרתה המרכזית של הלכת השיתוף בזכויות הינה להבטיח חלוקה צודקת ושוויונית של הזכויות שנצברו במהלך החיים המשותפים, כך מטרתה המרכזית של הלכת השיתוף בחובות הינה להבטיח חלוקה שווה וצודקת של החובות שנצברו במהלך החיים המשותפים.

16. החזקה בדבר שיתוף בחובות ניתנת לסתירה. יכולים בני זוג להסכים ביניהם שאחד מהם ירכוש נכס או ינהל עסק כלשהו באופן שיהא רכושו הבלעדי ועל סיכנו בלבד (ראו: ע"א 627/70 זאבי נ' זאבי, פ"ד כו(2) 445, 452); פרשת עצמון, בעמ' 448). זאת ועוד, בפסיקה גובשו כמה חריגים המקהים מעוקצה של הלכת השיתוף בחובות, ובכלל זה חובות בעלי אופי אישי מובהק; חובות שנוצרו מהוצאות על רכוש נפרד; הוצאות אשר נעשו תוך כדי הפרת נאמנות, למשל לשם החזקת מאהב או מאהבת (ראו: פרשת לוי, בעמ' 820; פרשת דוד, בעמ' 461; פרשת טיטין, בעמ' 7-16; ע"א 592/79

שצקי נ' טייד, פ"ד לה (4) 402, 414. להלן: פרשת שצקי). על רקע זה לא הוכר כמשותף חוב שנוצר כתוצאה מפעולה חריגה, שהוגדרה כ"מניפולציה כספית", של אחד מבני הזוג (ראו, פרשת גיברשטיין, בעמ' 666). כבהלכת השיתוף בזכויות, כך גם ביחס להלכת השיתוף בחובות: נטל ההוכחה כי חוב מסויים יוצא מתחולת השיתוף בחובות הוא על הצד הטוען זאת (ראו, פרשת דוד, בעמ' 461).

ט. הקונסטרוקציה שבבסיס הלכת השיתוף

1. קונסטרוקציות שונות

17. דומה שהכל מסכימים כי הלכת השיתוף מבוססת על הסכם בין בני הזוג. לעיתים ההסכם ביניהם הוא מפורש. לרוב הוא משתמע (ראו פרשת בריקר; פרשת אפטה, 566). על פי הסכם זה, בני הזוג שותפים שווים בנכסי המשפחה. שותפות זו מתפשטת על כל סוגי הנכסים עליהם הסכימו הצדדים. כיצד פועל הסכם זה בעולמו של המשפט הפרטי? התשובה לשאלה זו אינה פשוטה. טול נכס מקרקעין הרשום על שם אחד מבני הזוג. מה זכותו של בן הזוג האחר? היו שהציעו לראות בזכותו של בן הזוג זכות אובליגטורית למחצית הנכס כלפי בן הזוג הרשום (ראו, רייכמן, בעמ' 305; רוזן-צבי 263-264). היו שראו בבן הזוג הרשום כנאמן של בן הזוג שאינו רשום (ויסמן, 197). יש שסברו כי תוכנו המשתמע של הסכם השיתוף הוא בהענקת ייפוי כוח של כל אחד מבני הזוג לבן הזוג האחר. פעולתו המשפטית של האחד מחייבת ומזכה את השני כלפי הצד השלישי (ראו, ע"א 29/86 אי.תי.אס נהיגה עצמית בע"מ נ' קרול, פ"ד מד(1) 864, 880 (להלן – פרשת אי.תי.אס נהיגה עצמית); פרשת גיטלר, בעמ' 498). ניתן גם להציע הפעלתם של דיני השותפות הקבועים בפקודת השותפויות [נוסח חדש], תשל"ה-1975 (להלן – פקודת השותפויות). למותר לומר כי קונסטרוקציות אלה ואחרות לעיתים חופפות זו את זו ולעיתים נוגדות האחת לשניה.

2. דחיית השליחות והשותפות המסחרית

18. גישת היסוד לעניין הלכת השיתוף הינה כי ביסודה מונח הסכם (מפורש או משתמע) בין הצדדים. תוכנו הוא לשיתוף ביניהם לזכויות ולחובות. שיתוף זה מוצא מן הכוח אל הפועל באמצעות כללי המשפט הפרטי. ניתן כמובן לראות בכל אחד מבני הזוג שלוח של האחר. לשם כך צריכה להיות הסכמה מיוחדת. עצם חיי השיתוף אינם יוצרים שליחות, כמשמעותה בחוק השליחות, תשכ"ה-1965 (ראו, א' ברק, חוק השליחות 64 (כרך א', 1996); ע"א 541/74 פרמינסקי נ' סנדרוב, פ"ד כט(2) 253;

רייכמן, 292; ד' פרידמן, "חיובו של מי שאיננו צד לחוזה", עיוני משפט יג(2) (1988), 387, 395 (להלן – פרידמן)). כמו כן, עצם חיי השיתוף אינם יוצרים שותפות ביניהם, כמשמעותה בפקודת השותפויות, כי אם שותפות בזכויות ובחובות. ההבדל בין השניים הוא ניכר. בשותפות כל שותף הוא שלוח של השותפות ושל שאר השותפים. כל שותף מזכה ומחייב את השותף וכל שותף אחראי יחד ולחוד עם שאר השותפים בכל החיובים שהשותפות חבה בהם (סעיף 14 לפקודת השותפויות; ראו גם מ' דויטש, קניין 484 (כרך א', תשנ"ז-1997; להלן - דויטש); פרידמן, 393). מערכת דינים זו אינה חלה על שותפות בזכויות ובחובות שאינה שותפות מסחרית (דויטש, שם). בני זוג יכולים כמובן ליצור שותפות מסחרית, אך לשם כך נדרש יותר מעצם החיים המשותפים. הלכת השיתוף אין פירושה יצירת שותפות עסקית בין בני הזוג, על פי הוראותיה של פקודת השותפויות. השותפות לפי פקודת השותפויות היא מוסד עסקי, המוקם והפועל למטרת רווח. אצל בני זוג היחסים הרכושיים הם פן אחד מתוך מכלול מערכת יחסים, שהיא מוסד חברתי בעל פונקציות שונות בתכלית. מטרת הלכת השיתוף נבדלות ממטרות הדין המסחרי הרגיל (פרשת עצמון, בעמ' 447). הלכת השיתוף אינה צריכה, איפוא, להטיל על בני הזוג מעין שותפות עסקית כפויה עקב נישואיהם. מהי, איפוא, הקונסטרוקציה הראויה? לבחינתה של שאלה זו אפנה עתה.

3. הקונסטרוקציה הראויה

19. כיצד מוצא הסכם השיתוף בין בני הזוג מן הכוח אל הפועל? כפי שראינו, תוכנו של ההסכם הינו שיתוף בזכויות ובחובות בין בני הזוג. כיצד פועל הסכם זה לשיתוף במשפט הפרטי? כיצד ניתן ביטוי לאופיו המיוחד של הסכם השיתוף כהסכם בין בני זוג החיים חיים משותפים? כיצד משתלבים דיני המשפט הפרטי ודיני המשפחה? כדי להשיב על שאלות אלה יש לבחון שתי שאלות משנה. האחת, מהן הוראות הדין הכללי המופעלות במקרה של הסכם (מפורש או משתמע) לשיתוף בין בני זוג? שאלת משנה זו מכוונת כלפי המשפט הפרטי. היא מניחה כי בין הצדדים קיים הסכם ולפיו כל זכות או חובה שיש לאחד מהם (כלפי כולי עלמא או כלפי צד שלישי) תהא גם לשני. שאלת המשנה הראשונה באה לקבוע כיצד רצון הצדדים לשיתוף מוצא מהכוח אל הפועל. שאלת המשנה השנייה הינה, מהו המועד אשר בו מתגבש השיתוף בזכויות ובחובות? בוודאי שמועד זה אינו מועד יצירתו של הקשר הזוגי. הלכת השיתוף אינה מתקיימת כל עוד לא מתנהל אורח חיים תקין וקיים מאמץ משותף של בני הזוג. אך האם המועד של גיבוש השיתוף הוא המועד בו מתקיימים התנאים להלכת השיתוף, או שמא זהו מועד מאוחר יותר? שאלת משנה זו מתחשבת ביחסי המשפחה המיוחדים שבין בני הזוג. היא מבקשת לבחון כיצד יחסים מיוחדים אלה מוצאים

מהכוח אל הפועל במסגרת המשפט הפרטי. נעמוד על כל אחת משתי השאלות הללו
בנפרד.

י. הסכם השיתוף ופועלו במשפט הפרטי

1. כללי

20. נקודת המוצא הינה, כי בין בני הזוג קיים הסכם (מפורש או משתמע) לשיתוף. הסכם זה אין לראותו כהסכם מתנה. בני הזוג אינם נותנים מתנות האחד לשני. כל אחד מהם תורם למאמץ המשותף. לפנינו, איפוא, הסכם בתמורה. זכות או חובה, הנתונה על פי הדין הכללי בידי בן זוג אחד – כגון שהוא קנה מצד שלישי מקרקעין, מיטלטלין או זכויות – מועברת במחציתה לבן הזוג השני. העברה זו נעשית בדרכי ההעברה הרגילות של המשפט הפרטי. פעולתה של העברה זו משתנה, כמובן, על פי טיבה של הזכות או החובה שנרכשה על ידי בן הזוג האחד. נדגים את הדבר במספר דוגמאות טיפוסיות.

2. בן זוג הרוכש מיטלטלין מצד שלישי

21. בן זוג רכש, במהלך חיי השיתוף בין בני הזוג – ובמקרים מתאימים אף לפני כן – מיטלטלין מצד שלישי. אנו מניחים שעל פי ההסכם בין בן הזוג לבין הצד שלישי, הפך בן הזוג לבעל המיטלטלין. במועד בו מתגבש השיתוף מכוחו של הסכם השיתוף בין בני הזוג, עוברת הבעלות במחצית המיטלטלין לבן הזוג האחר. העברה זו נעשית על פי הוראות חוק המכר, תשכ"ח-1968 (להלן – חוק המכר). לאחר מועד גיבוש השיתוף מכוחו של ההסכם, אין לבן הזוג הראשון הכוח לבצע עסקה בזכותו של בן הזוג האחר במיטלטלין עם צד שלישי בלא הסכמתו של אותו בן זוג. זכותו של בן הזוג האחר במיטלטלין תישלל רק אם המיטלטלין נמכרו בתנאים של שוק פתוח, כאמור בסעיף 34 לחוק המכר. דין דומה יחול גם לעניין זכויות במיטלטלין שאינן בעלות.

3. בן זוג הרוכש זכות או חבות מצד שלישי

22. בן זוג רכש זכויות או חובות כלפי צד שלישי. כך, למשל, ייתכן והוא העמיד הלוואה לצד שלישי או נטל הלוואה ממנו. בהתגבש השיתוף מכוחו של הסכם השיתוף, עוברות הזכויות והחובות לבן הזוג האחר. העברה זו נעשית על פי הוראות חוק המחאת חיובים, תשכ"ט-1969 (להלן – חוק המחאת חיובים). לעניין זה, יש להבחין בין המחאת הזכות לבין המחאת החבות. לעניין המחאת הזכות, זו מתבצעת בהתאם לאמור בסעיף

1 לחוק המחאת חיובים. המחאת הזכות בין בני הזוג אפשרית "זולת אם נשללה או הוגבלה עבירותה לפי דין, לפי מהות הזכות או לפי הסכם בין החייב לבין הנושה" (סעיף 1(א) לחוק). מכוח ההמחאה תעמוד לבן הזוג האחר זכות (ישירה) כלפי החייב. המחאת הזכות אינה מותנית בהסכמת החייב, אך היא כפופה להגנות העומדות לחייב לפי סעיף 2 לחוק. העברת הזכות מתרחשת בעת הסכם ההמחאה ((ש' לרנר, המחאת חיובים, 149 (תש"ב-2002; להלן – לרנר)). הסכם ההמחאה גופו הוא המעביר את הזכות מהממחה לנמחה (ע"א 2328/97 כוכבי נ' ארנפלד, פ"ד נג(2) 353). לעניין המחאת החבות, זו מתבצעת על פי סעיף 6 לחוק המחאת חיובים, הקובע כי "חבותו של חייב ניתנת להמחאה, כולה או מקצתה, בהסכם בין החייב לבין הנמחה שבאה עליו הסכמת הנושה, זולת אם נשללה או הוגבלה עבירותה לפי דין". אמנם, על פי דיני החוזים הכלליים, ככלל, מי שהתקשר בחוזה יכול לתבוע את המגיע לו על-פי החוזה רק מן הצד שהתחייב כלפיו. "הטלת חיוב כזה על מי שלא הסכים לו מנוגדת לרעיון היסוד של חופש החוזים. מי שלא הסכים ליטול על עצמו התחייבות איננו אחראי בדיני-חוזים, אפילו נהנה מן החוזה שנערך בין צדדים אחרים" (פרידמן, בעמ' 390). אולם, בדומה להמחאת זכות, המחאת חבות מבוססת על הסכם בין בני הזוג, כלומר בין החייב המקורי (הממחה) לבין הנמחה. אך בעוד המחאת זכות אינה טעונה הסכמה מצד החייב, המחאת החבות אינה תקפה כלפי הנושה ללא הסכמתו של הנושה. משמעות הדבר היא כי לנושה עדיין עומדת זכות תביעה נגד החייב המקורי לקיום החיוב ומנגד, אין הוא רשאי לתבוע את הנמחה לקיים את החיוב (לרנר, בעמ' 111). עם זאת, במערכת היחסים בין החייב לבין הנמחה נוצרה התחייבות (אובליגטורית) של בן הזוג האחד כלפי בן הזוג האחר ליטול על עצמו מחצית מן החבות. אם הצד השלישי תובע את בן הזוג האחר, ניתן לראות בכך, בתנאים מסוימים, הסכמה להמחאת החבות.

4. בן זוג הרוכש מקרקעין מצד שלישי

23. בן זוג אחד רכש מצד שלישי מקרקעין. כל עוד רכישה זו לא נרשמה במרשם המקרקעין, יחולו על היחסים בין בן הזוג הרוכש לבין בן הזוג האחר הדינים עליהם עמדנו. מהו הדין אם הנכס נרשם על שמו של בן הזוג שרכש אותו ולא על שם שני בני הזוג? התגבשות השיתוף בין בני הזוג מכוחו של ההסכם, אין בכוחה להפוך את בן הזוג האחד לבעל הקניין. לשם כך נדרש רישום שמו במרשם (סעיף 7 לחוק המקרקעין, תשכ"ט-1969). מהי, איפוא, זכותו? תשובה לשאלה זו נתונה בדיני המקרקעין. זוהי זכות מעין קניינית (ראו ע"א 189/95 בנק אוצר החייל בע"מ נ' אהרונוב, פ"ד נג(4) 199; להלן – פרשת בנק אוצר החייל). נושה של בן הזוג שעל שמו רשום הנכס אינו יכול לעקל את הנכס. אם בן הזוג הרשום עושה עסקה בנכס עם צד שלישי, מתנגשת

זכותו של הצד השלישי עם זכותו של בן הזוג שאינו רשום. פתרון ההתנגשות הוא על פי דיני העסקאות הנוגדות (ראו, פרשת סיטיון).

יא. המועד לגיבוש השיתוף בין בני הזוג

1. מועדים אפשריים

24. מהו המועד בו מתגבש השיתוף בזכויות ובחובות בין בני הזוג? מהו המועד שממנו מוענקת זכות לצד שלישי כלפי בן הזוג האחר, ואשר בו מועברת לבן הזוג האחר זכות כלפי צד שלישי? בעניין זה תיתכנה שלוש גישות אפשריות. גישה אחת גורסת כי השיתוף מתגבש עם תחילת אורח החיים התקין והמאמץ המשותף בין הצדדים. מאותו מועד, וכל עוד השיתוף מתקיים, הוא מפעיל את דיני המשפט הפרטי באופן שוטף ונמשך. על פי גישה זו, בהתקיים אורח חיים תקין ומאמץ משותף, כל זכות וחובה אשר בן זוג אחד רוכש, במהלך הקשר ביניהם, כלפי צד שלישי או כלפי כולא עלמא, מועברים מיד לבן הזוג האחר. גישה שנייה גורסת כי השיתוף בין בני הזוג אינו מלווה את חיי השיתוף באופן נמשך. על פי גישה זו, השיתוף מתגבש רק כאשר במערכת היחסים בין בני הזוג מתרחש אירוע קריטי, המביא למשבר ביחסיהם או לסיום חיי השיתוף, ולצורך לגבש את דיני המשפט הפרטי בעניין השיתוף. מועד קריטי כזה הוא מות אחד מבני הזוג, גירושין, או אירוע אחר המעמיד את היחסים בין בני הזוג בסכנה משמעותית. כל עוד אירוע כזה לא מתרחש, הזכויות והחובות כלפי צד שלישי או כלפי כולא עלמא הן של בן הזוג שפעל לרכישתן, ואין הן מועברות לבן הזוג השני. עם התרחשותו של האירוע הקריטי, מתגבש השיתוף וחלות התוצאות עליהן עמדנו. גישה שלישית – גישת ביניים – גורסת כי יש להבחין בין נכסים בעלי אופי משפחתי מובהק, ובמרכזם דירת המגורים, לבין שאר הנכסים. לגבי הנכסים המשפחתיים, מתגבש השיתוף עם תחילתם של חיי השיתוף – כלומר אורח חיים תקין ומאמץ משותף – והיא מלווה את בני הזוג באופן שוטף ונמשך. נמצא, כי לגבי נכסים משפחתיים מובהקים תחול הגישה הראשונה. לגבי שאר הנכסים, השיתוף מתגבש – כאמור בגישה השנייה – רק בהתרחש אירוע קריטי. מהם השיקולים בבחירת האפשרות הראויה?

2. השיקולים בבחירת המועד הראוי

25. כל אחת מן הגישות מגשימה בצורה שונה את התכליות שביסוד הלכת השיתוף. כל גישה גם משליכה בצורה שונה על היעילות העסקית ועל אינטרסים של צדדים שלישיים. הגישה הראשונה (השיתוף בזכויות ובחובות מתגבש לאורך חיי

השיתוף) מגשימה את השיתוף בצורה מלאה ביותר. היא נותנת אפקט מלא לעובדת השיתוף לכל אורך החיים המשותפים. היא מעצימה את תחושת הביטחון הכלכלי שני בני הזוג משך חיי הנישואין. היא מבצרת את מעמדו של בן הזוג שאינו רשום או מחזיק בנכסים ובזכויות. בכך היא גם מגשימה באופן מלא את השוויון בין שני בני הזוג. מנגד, הגישה הראשונה מחלישה, במידה רבה, את זהותם הנפרדת של בני הזוג. היא מחייבת קביעת משטר ניהול משותף, ברמה היומיומית, של נכסי הרכוש המשותף. היא יוצרת הכבדה קשה על יכולתם של בני הזוג לנהל את רכושם וענייניהם. השיתוף המלא והניהול המשותף עשוי להוות מקור לסכסוכים, לפגיעה ביעילות העסקית, לאי ודאות ולפגיעה בצדדים שלישיים. שהרי, הזכויות הנובעות מהלכת השיתוף לרוב אינן גלויות וידועות לצדדים שלישיים. התליית תוקפה של כל עסקה של אדם נשוי בהסכמת בן זוגו תערער את הודאות הכלכלית. עמדה על כך השופטת ט' שטרסברג-כהן בציינה:

... הגשמתו של השיתוף הלכה למעשה, כרוכה בקשיים לא מועטים שבגין חלק מהם מיתן בית המשפט את עוצמת השיתוף, במיוחד כדי להגן על צדדים שלישיים ... הקשיים נובעים - בין השאר - מהניהול המשותף של הרכוש - המתחייב מהשיתוף המיידני בו - היכול להוות מקור לסכסוכים, לפגיעה ביעילות עסקית, לאי ודאות ולקפאון מסחרי והיכול לפגוע בצדדים שלישיים ... בנוסף לכך פוגע דפוס השיתוף הרכושי המלא, בזכויות הקניין של הפרט ובאוטונומיה האישית שלו" (פרשת יעקובי, 615-6).

ויתור על דרישה של ניהול משותף, תוך הותרת הניהול בידי בן הזוג הפעיל "ביחסי החוץ", אף לה חסרונות בולטים. יש בה כדי להכפיף בן הזוג שאינו פעיל "ביחסי החוץ" לכל פעולותיו של בן הזוג השני. בכך מוחלשת האוטונומיה של אותו בן זוג והשוויון המהותי נפגע אף הוא.

26. הגישה השניה (השיתוף בזכויות ובחובות מתגבש במועד קריטי לאחר תחילת חיי השיתוף) משמרת את האוטונומיה והזהות הנבדלת של כל אחד מבני הזוג במהלך חיי הנישואין. זאת מבלי לפגוע בבטחון הכלכלי המוענק לבני הזוג בהתרחש אירוע דרמטי כגון פירוק הקשר. הגישה השניה אינה מתערבת בחיי היומיום של בני הזוג. היא אינה מצריכה הסכמה מצד בן הזוג לכל פעולה של האחר. היא מרחיקה את בני הזוג מהתחשבנות שוטפת וממעורבות יתר של מערכת המשפט במשטר הרכושי במהלך הנישואין. גישה זו משרתת את היעילות העסקית ועולה בקנה אחד עם ציפיותיהם של צדדים שלישיים, שהן לעניין הזכויות והן לעניין החובות הקשר שלהם הוא לרוב עם אחד מבני הזוג בלבד ולעיתים אף אינם יודעים על קיומו של האחר. היא אינה מביאה

לכדי התדיינות עם צדדים שלישיים סביב הלכת השיתוף במהלך חיי הנישואין השוטפים. מנגד, הגישה השניה חושפת את בן הזוג השני להפחתה חד צדדית של מסת הנכסים, באופן שעשוי להשפיע על היקף זכויותיו לעת התגבשות השיתוף ב"מועד הקריטי". היא חושפת אותו לפעולות בלתי הפיכות של בן הזוג האחר, שעשויות להשליך באופן משמעותי על רווחתו ועל עתידו הכלכלי.

27. הגישה השלישית הינה גישת ביניים. גישה זו היא הראויה בעיני. היא מבקשת להתוות דרך ביניים, תוך איזון עדין בין מכלול השיקולים והתכליות. גישת הביניים מבקשת לאזן בין הגנה על זכויותיהם של בני הזוג בנכסי המשפחה לבין הגנה על האוטונומיה, היעילות העסקית וזכויותיהם של צדדים שלישיים. היא חותרת למשטר רכושי המאזן בין תפיסת הנישואין כחיי שיתוף לבין שימור הזהות הנפרדת של הפרט בתוך מוסד הנישואין. ככלל, הלכת השיתוף לפי גישה זו באה לידי ביטוי בעיקר בהתרחש אירוע דרמטי, כגון היקלעות חיי הנישואין למשבר. היא חותרת להעניק ביטחון כלכלי לבני הזוג היה ויתפרקו הנישואין. היא לא באה להסדיר את ענייני הרכוש היומיומיים במהלך חיי הנישואין השוטפים. היא מתרחקת מהתחשבנות יומיומית של רווחים והפסדים ומהתערבות שיפוטית אינטנסיבית בענייניהם של בני הזוג. במהלך חיי הנישואין השוטפים - בתחומי הניהול היומיומי והרגיל של הנכסים ובתחום הפעילות העסקית של בני הזוג - היא מכירה במתחם של פעילות עצמאית (ראו ח' דגן, קניין על פרשת דרכים (2005), 507-510). הדבר משמר את יכולתו של כל אחד מבני הזוג לפעול בעולם כפרט, גם בהיותו נשוי. בד בבד, גישת ביניים מתחשבת באופיו המיוחד של הקשר המשפחתי. היא מגנה על זכויות בני הזוג בנכסים המשפחתיים המובהקים, ובראשם דירת המגורים. בכך היא שומרת, במרבית המקרים, על מבטחו הרכושי העיקרי של בן הזוג. זאת מבלי ליצור הכבדה משמעותית על הלכות המסחר, שכן עסקאות במקרקעין כרוכות ממילא בהליכים ארוכים ומורכבים וראוי הוא כי בעת עריכתן ישותפו שני בני הזוג. אין לכחד כי גישת הביניים יוצרת משטר רכושי מורכב. היא מחייבת הבחנות בין סוגים של נכסים ותחומי פעילות ובין תקופות זמן שונות. אין מנוס מכך. הגשמת התכליות השונות של הלכת השיתוף, במציאות החיים בישראל, אינה יכולה למצוא ביטוי במשטר שיתוף פשטני וחד מימדי. נעמוד על היבטים של משטר שיתוף זה.

3. פעולתה של גישת הביניים

28. על פי גישת הביניים, מועד התגבשותו של השיתוף אינו אחיד. גישת הביניים מבחינה בין שני מועדים שונים. המועד האחד הוא המועד בו מתמלאים התנאים של

הלכת השיתוף, כלומר ניהול אורח חיים תקין ומאמץ משותף. מועד זה הוא המועד הרלבנטי לגיבוש השיתוף בנכסים המשפחתיים המובהקים, ובמרכזם דירת המגורים. המועד השני הוא "מועד קריטי" בחיי הנישואין, כגון מות אחד הצדדים או המועד בו חיי הנישואין עומדים בפני סכנה משמעותית להמשכם התקין, בשל משבר חמור בין בני הזוג. אירועים כלכליים חריגים, כגון "חיסול" נכסיו של אחד מבני הזוג, פעולה כלכלית חריגה תוך הפרת חובת האמון כלפי בן הזוג השני או כניסתו של בן זוג להליכי פשיטת רגל, עשויים גם הם להוות "מועד קריטי". על "המועד הקריטי" להיקבע ממקרה למקרה, לפי נסיבות העניין, ואין באמור אלא משום הדגמת מצבים אפשריים של "מועדים קריטיים". ב"מועד הקריטי" מתגבש השיתוף בשאר הנכסים. עד ל"מועד הקריטי" הלכת השיתוף אמנם "מרחפת" על כלל הזכויות והחובות, כעין שעבוד צף, אך היא מתגבשת רק ב"מועד הקריטי".

29. על פי גישת הביניים, השיתוף בכלל הזכויות והחובות (למעט הנכסים המשפחתיים) הוא בבחינת שיתוף קנייני דחוי, המתגבש רק ב"מועד קריטי". אין בו הקנייה מיידית של זכויות בן הזוג האחד לבן הזוג האחר. הלכת השיתוף, על פי גישת הביניים, אינה משמיעה שיתוף מידי ומלא, ספציפי ביחס לכל נכס ונכס, במהלך היומיומי של חיי הנישואין. היא אף לא משמיעה ניהול משותף, ברמה היומיומית, של נכסי הרכוש המשותף. ב"מועד הקריטי" מתגבש השיתוף בכלל הזכויות והחובות. הוא מזכה כל אחד מבני הזוג במחצית מהזכויות שתחת השיתוף, לאחר פירעון החובות. השיתוף הוא ביחס למסת הנכסים כולה. כדברי הנשיא מ' שמגר:

"אף בשיטת השיתוף בנכסים, זכות השיתוף בין בני הזוג היא כללית ובלתי מסויימת, והיא קמה רק עם קום מצב שיש בו אופי של פירוק, המתגבש על פי עילות מוכרות בדין או מן הבחינה העובדתית - לפי הענין. דיני הקניין הרגילים אינם חלים על יחסי ממון של בני זוג כפשוטם, כאילו היו שותפות רגילה. מצבי הפירוק העיקריים המוכרים ... הם שניים - סיום פורמלי של סטטוס הנישואין בשל פרידה או בשל מותו של אחד מבני הזוג ... וסיום "מוקדם", היינו סיום הקשר הכלכלי בין בני הזוג בעוד סטטוס הנישואין נמשך ... הסיום המוקדם נסמך על עילות שונות, שעיקרן הגנה על האינטרס של בן הזוג שעלול להיפגע מהתנהגות בן זוגו ומתן סעד לבן זוג נגד התנהגותו של בן זוגו האחר". (פרשת יעקובי, 548-549).

אכן, התגבשות השיתוף ופירוקו נעשים כמכלול שלם עם התרחשות האירוע הקריטי. במועד זה מופעל המשפט הפרטי, ומכוחו הופך בן הזוג השני לבעל נכסים או זכויות, לפי העניין.

30. על פי גישת הביניים, השיתוף בנכסים משפחתיים מובהקים, ובראשם דירת המגורים, מתגבש במועד בו מתמלאים התנאים של הלכת השיתוף, כלומר ניהול אורח חיים תקין ומאמץ משותף. אין הוא נדחה ל"מועד הקריטי" של משבר בחיי הנישואין. אכן, דירת המגורים המשותפת של בני הזוג מחייבת התייחסות שונה מזו של כלל הזכויות והחובות של בני הזוג. לדירת המגורים שמור בדין מעמד מיוחד. דירת המגורים היא נכס הקשור באופן ישיר לנישואיהם של בני הזוג. הזכויות בו משפיעות באופן הדוק על רווחת המשפחה כולה, בני הזוג כמו גם ילדיהם. דירת המגורים המשפחתית היא, על-פי-רוב, חלק משמעותי מרכושם של בני הזוג. היא המקום בו מתמשים חיי הנישואין. היא תעמוד בלב סכסוך גירושין אם יפרוץ. אכן "דירת המגורים היא נכס משפחתי מובהק, לעתים הנכס המשמעותי ביותר של בני הזוג ולעתים אף היחיד" (השופט ט' שטרסברג-כהן ברע"א 8672/00 אבו רומי נ' אבו רומי, פ"ד נו(6) 175; ראו גם רוזן צבי, בעמ' 167; מ' דרורי "דירת בני הזוג בפסיקתם של בתי הדין הרבניים ושל בתי המשפט האזרחיים" שנתון המשפט העברי טז-יז (תש"ן-תשנ"א) 89). דירת המגורים מהווה, בדרך כלל, את מבטחו הרכושי העיקרי של הצד החלש (רוזן צבי, דיני המשפחה בישראל – בין קודש לחול 453 (תש"ן-1990)). לכל עיסקה בדירת המגורים עשויות להיות השלכות כלכליות ורגשיות משמעותיות על בני הזוג.

31. גישתו של בית משפט זה ביחס לדירת המגורים, כפי שבאה לידי ביטוי בשורה ארוכה של פסקי הדין, היא כי יש לראות כל אחד מבני הזוג כבעל זכויות במחצית הדירה כבר במהלך חיי הנישואין (פרשת הדרי, בעמ' 690; פרשת סיטין). הגישה המקובלת היא כי אין לחשוף את בן הזוג שאינו רשום לשלילת זכויותיו בדירת המגורים על ידי פעולה של בן הזוג האחר (ראו, ע"א 541/74 פרמינסקי נ' סנדרוב, פ"ד כט(2) 253; פרשת שצקי בעמ' 418; פרשת אי.תי.אס נהיגה עצמאית; ויסמן 187). דיספוזיציה בנכס זה צריכה להתבצע על בסיס הסכמה משותפת. ייתכן, כי דין דומה יחול על נכסים מרכזיים אחרים של בני הזוג, שיש להם השלכות משמעותיות, כלכליות ורגשיות, על הנישואין ועל כל בן זוג. השאלה אינה מתעוררת במסגרת הערעור שלפנינו, ואיננו נדרשים לקבוע בה מסמרות.

32. הקביעה אודות השיתוף המידי בזכויות בדירת המגורים במהלך הנישואין מנביעה גם שיתוף מידי בחובות הקשורים ישירות בדירת המגורים. השיתוף בדירה מצמיח אחריות משותפת בין הצדדים לחבות שנוצרו בקשר לנכס המשותף. כל בן זוג אינו רק נהנה מהשיתוף בדירת המגורים. הוא גם נושא בעול חובות שנעשו בקשר לרכישת הדירה או שכירתה, לתחזוקתה, איבזורה ולהוצאות השוטפות הנוגעות לה. כך, למשל, נושא כל אחד מבני הזוג באחריות להתחייבויות והלוואות בקשר לעצם רכישתה של דירת המגורים או שכירתה, גם אם ההתחייבות נעשתה על-ידי בן הזוג האחר. כמוהו הוא אחראי להתחייבויות שניטלו. אכן, הדבר מתבקש משיקולי צדק. כך עולה גם מכוונתם המשוערת של בני זוג המקיימים שיתוף בדירת המגורים. ההנאה מן השיתוף בדירת המגורים מחייבת חלוקה שווה וצודקת של ההתחייבויות והחובות שנוצרים ונצברים ישירות בקשר לדירה.

יב. סיכום פועלו של השיתוף במשפט הפרטי על פי גישת הביניים

1. כללי

33. נקודת המוצא של הדיון בפעולתה של קונסטרוקציית השיתוף במשפט הפרטי היא כי מתקיימת חזקת שיתוף בין בני הזוג, כלומר, ניהול אורח חיים תקין ומאמץ משותף. משמתמלא תנאי זה, יש להבחין בין הנכסים המשפחתיים המובהקים ובמרכזם דירת המגורים, לבין שאר הנכסים. לגבי נכסים משפחתיים מובהקים מתגבש השיתוף בהתמלא התנאים בדבר ניהול אורח חיים תקין ומאמץ משותף. לגבי כלל הזכויות והחובות (למעט הנכסים המשפחתיים המובהקים) מתגבש השיתוף "במועד קריטי" בחיי הנישואין. ממועדים אלה ואילך מופעלת קונסטרוקציית השיתוף במשפט הפרטי. פועלו של השיתוף, שהתגבש מכוחו של ההסכם בין בני הזוג, משתנה, כאמור, על פי טיבה של הזכות או החובה עליה התגבש השיתוף.

2. מיטלטלין וזכויות

34. עם גיבוש השיתוף, מחצית הזכות עוברת לידי בן הזוג השני. במיטלטלין ההעברה נעשית מכוחו של חוק המכר. שני בני הזוג הם שותפים שווים בזכויות במיטלטלין. לעניין זכויות, ההעברה היא בדרך של המחאת זכות. שני בני הזוג זכאים כלפי החייב.

3. חובות

35. עם גיבוש השיתוף ובהינתן הסכמת הנושה, מחצית החוב עוברת לבן הזוג השני. השיתוף בחובות מקים יריבות ישירה בין שני בני הזוג לבין הנושה. בהעדר הסכמת הנושה, המחאת החבות אינה תקפה כלפיו ולנושה זכות נגד בן הזוג שהתחייב כלפיו ישירות. אין הוא רשאי לתבוע את בן הזוג האחר. עם זאת, במערכת היחסים הפנימית בין בני הזוג, נוצרת התחייבות (אובליגטורית) של בן זוג אחד כלפי בן הזוג האחר ליטול על עצמו מחצית מן החבות.

4. נכסי מקרקעין

36. ממועד התגבשות השיתוף בנכס המקרקעין, זכותו של בן הזוג שאינו רשום במרשם היא זכות קניין שביושר (פרשת בנק אוצר החייל). זכות זו פועלת כלפי כל אדם, למעט מי שרוכש זכות במקרקעין בתמורה ובהסתמך בתום לב על הרישום (סעיף 10 לחוק המקרקעין) או מי שהינו בעל זכות נוגדת שפעל בתום לב ובתמורה והעיסקה לטובתו נרשמה בעודו בתום לב (סעיף 9 לחוק המקרקעין). זכויות בן הזוג שאינו רשום מוגנות הן מול בעל התחייבות מאוחרת בזמן והן מול נושה כספי של בן הזוג הרשום. נושיו של בן הזוג הרשום אינם יכולים לעקל את מחצית הנכס בה יש לבן הזוג השני קניין שביושר. יצוין, כי לפחות ככל שהדברים נוגעים לדירת המגורים, תום הלב של צד שלישי נשלל אם הוא ידע או עצם עיניו מלראות כי הנכס הוא נכס מגורים אשר חלה עליו הלכת השיתוף. על צד שלישי לצאת מתוך הנחה כי בני הזוג שותפים בדירת המגורים. ייתכן, עם זאת, כי במקרים חריגים עמידתו של בן הזוג שאינו רשום על זכותו בנכס תנגוד את עקרון תום הלב (ראו, ע"א 790/97 בנק המזרחי המאוחד בע"מ נ' אברהם, פ"ד נט(3) 697). השאלה בדבר אותם חריגים – כמו גם שאלות נוספות העשויות להתעורר בהקשר זה – אינה מתעוררת בנסיבות המקרה שלפנינו ואת הדיון בה ניתן להותיר לעת מצוא.

יג. מן הכלל אל הפרט

37. המערערת והמשיב 3 נשואים מאז שנת 1970. על פי ממצאיו של בית המשפט לענייני משפחה, מתמלאים לגביהם התנאים להחלטה של הלכת השיתוף. כלומר, בני הזוג מנהלים אורח חיים תקין ומאמץ משותף. על פי החומר המצוי לפנינו, חיי הנישואין בין בני הזוג נמשכים ואין טענה כי הנישואין נקלעו למשבר או שהם עומדים בפני

סכנה. מכאן שחיי הנישואין של המערערת ומשיב 3 לא הגיעו ל"מועד קריטי" בו מתגבש שיתוף בכלל הזכויות והחובות שתחת הלכת השיתוף. חיי השיתוף של המערערת ומשיב 3 מצויים בשלב בו התגבש שיתוף בנכסים בעלי אופי משפחתי מובהק, ובמרכזם דירת המגורים, ובחובות שיש להם זיקה לנכסים אלה.

38. החוב כלפי המשיבים הוא חוב בו התחייב המשיב 3 במסגרת עסקיו. לחוב אין כל זיקה לנכסים משפחתיים מובהקים של המערערת ומשיב 3. מקורו של החוב במערכת היחסים העסקית בין המשיב 3 למשיבים. המערכת העסקית תזכה את המערערת בזכויות ותחייב אותה בחיובים רק בהתגבש השיתוף הכללי בין בני הזוג, וזאת ב"מועד קריטי" בחיי הנישואין. בטרם הגיע "המועד הקריטי" הזכויות מכוח היחסים בין המשיבים למשיב 3 אינן זכויות משותפות למשיב 3 ולמערערת והחוב איננו חוב משותף של שני בני הזוג. החוב הוא של משיב 3 לבדו. המערערת אינה זכאית ואינה חייבת כלפי המשיבים. למשיבים אין כל עילת תביעה כלפיה וכל עוד לא הגיע "מועד קריטי" בו מתגבש השיתוף בכלל הזכויות והחובות, אין הם יכולים לרדת לנכסים השייכים לה.

39. אמת, בכלל נכסיה של המערערת מצויה זכות במחצית מדירת המגורים של בני הזוג. דירת המגורים היא נכס משפחתי מובהק והשיתוף בה התגבש עם התמלא התנאים של ניהול אורח חיים תקין ומאמץ משותף. זכותה של המערערת במחצית מדירת המגורים היא זכות קניין שביושר. נושיו של משיב 3, בעל זכות הקניין שבדין, אינם זכאים לגבות את נשייתם בתוך מחצית הדירה בה למערערת קניין שביושר. זכויותיה של המערערת בדירת המגורים מוגנות מפני עיקול מצד נושים כספיים של בן זוגה. מכאן שהעיקול שהוטל על דירת המגורים אינו יכול לתפוס את מחצית הדירה השייכת למערערת כקניין שביושר.

התוצאה היא כי דין הערעור להתקבל. העיקול שהוטל על-ידי הנושים על דירת המגורים יצומצם למחציתו של המשיב 3 בדירה. המשיבים 1 ו-2 ישאו בשכר טרחת עורך דין של המערערת בסך כולל של 10,000 ₪.

ה נ ש י א (בדימ')

המשנה לנשיאה א' ריבלין:

אני מסכים.

המשנה לנשיאה

השופטת מ' נאור:

1. אני מסכימה לפסק דינו של חברי הנשיא (בדימ') א' ברק.
2. לעתים, בנסיבות קונקרטיות, השילוב בין כללי המשפט הפרטי והלכות השיתוף בנכסים עליהם עמד חברי עשויים להביא אותנו לתוצאות שונות מן התוצאה אליה הגענו במקרה זה. נחצה את הגשרים כשנגיע אליהם.

שופטת

הוחלט לקבל את הערעור כאמור בפסק דינו של הנשיא (בדימ') א' ברק.

ניתן היום, כ"ב בכסלו התשס"ז (13.12.2006).

שופטת

המשנה לנשיאה

הנשיא (בדימ')